

А. Крусян,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
конституційного та адміністративного права
Київського інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ Й НОВІТНІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕТВОРЕННЯ

Двадцять річниця Конституції України надає можливість зробити висновок, що Основний Закон українського суспільства й держави довів свою життєздатність і набув не тільки значення реальної основи вітчизняної правової системи, а й вагомості політико-правової цінності.

Конституція України була прийнята в складний і вирішальний для України час, адже вона стала символом відродження України як суверенної держави та початком новітньої конституційної епохи для українського суспільства – епохи незалежності.

Особливістю Конституції України є й те, що вона в контексті конституційного розвитку України набула статусу одночасно й завершення, і старту конституційного реформування, точніше його нового етапу. При цьому Основний Закон залишається підґрунтям стабільності в державі й суспільстві та запорукою подальших прогресивних перетворень відповідно до тенденцій сучасної політико-правової дійсності. Ця характеристика Конституції опосередковується її сутністю, юридичним і соціальним змістом.

Проблема визначення сутності конституції досліджується з часів появи перших конституцій, проте й сьогодні вона залишається актуальною та не вичерпаною. У сучасній юридичній літературі виокремлюють різні підходи до розуміння її сутності (формально-юридичний (або нормативістський); природно-правовий (або договірно-правовий); соціологічний (або лассальянський);

ліберально-демократичний, теологічний тощо). Сучасні визначення сутності конституції переважно відображають ліберально-демократичну концепцію. Виходячи з наявних конституційно-правових реалій, ґрунтуючись на ідеях класичного та демократичного лібералізму й ураховуючи сучасні конституційні науково-теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених про сутність конституції, сутність Конституції України варто розглядати на основі концептуальних ідей про демократичне обмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини передусім правом і Конституцією, основою на ньому, тобто в контексті теорії та практики конституціоналізму. Звідси первісно Основний Закон повинен бути виявом («породженням») суверенітету народу, його установчої влади в суспільстві. При цьому важливу роль відіграє теорія установчої влади, за якої конституція визнається актом первинної установчої влади, що належить народові. Саме на теорії установчої влади ґрунтується правова позиція Конституційного Суду України, висловлена в Рішенні від 3 жовтня 1997 р. у справі про набуття чинності Конституцією України [1], а саме: «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу». Так, Конституція України, виражаючи суверенну волю народу (Преамбула), закріплює, що народ є єдиним джерелом влади й носієм суверенітету в Україні

(ст. 5). Водночас установлюється система гарантій забезпечення статусу народу як владного суверена під час визнання та дії принципу верховенства права (ст. 8), демократичної організації публічної влади, а також визнання того, що людина є «найвищою соціальною цінністю» (ст. 3). Отже, простежується сутність Конституції України як вияв установчої влади Українського народу при затвердженні верховенства ліберально-демократичних цінностей.

Юридичний зміст Конституції України виявляється в юридичних властивостях Конституції як особливого нормативного акта. Виходячи з того, що Конституція є необхідною нормативною основою сучасних політико-правових перетворень, теоретичної важливості й практичної актуальності набувають такі її юридичні характеристики, як найвища юридична сила; основа правової системи України; пряма дія конституційних норм; стабільність і ускладнений порядок унесення до неї змін і доповнень. Соціальний зміст Конституції України, тобто характер суспільних відносин, які нею регулюються, видається більш проблематичним. Проблема полягає у визначенні предмета й меж конституційного регулювання, тобто того, якими є коло та обсяг суспільних відносин, що регулюються Конституцією. Це те питання, яке по-різному вирішувалося й вирішується теорією і практикою конституціоналізму на різних етапах його розвитку. Із трьох основних конституційних моделей, які виокремлюються в конституційно-правовій теорії та які відрізняються за своїм соціальним змістом (ліберальна, етатистська, ліберально-етатистська), Конституція України є найближчою до ліберально-етатистської моделі. Цей висновок обґрунтовано тим, що предмет конституційного регулювання, на відміну від етатистської моделі, розширено, зокрема Конституція України регулює суспільні відносини, які стосуються не тільки устрою держави (система органів держави, їх компетенція, організація, вза-

мовідносини тощо), а й суспільства, визначаючи основи устрою суспільства, а також взаємовідносини в системі «особа – суспільство – держава».

Отже, можна зробити висновок, що за своїми сутністю і змістом Конституція України відповідає загальнолюдським цінностям, передовим ідеям і принципам світового та українського конституціоналізму.

Конституція як Основний Закон України має бути як стабільною (зокрема, ґрунтуючись на константі своєї сутності), так і водночас такою, що змінюється відповідно до змін, які відбуваються в процесі прогресивного розвитку держави та суспільства.

Так, сучасний етап конституційного розвитку України, що спрямований на її утвердження як демократичної, правової держави та поступове входження до європейського правового простору, зумовлює відповідні тенденції політико-правових перетворень (що кореспондують тенденціям розвитку сучасного українського конституціоналізму), серед яких можна виокремити основні, а саме: тенденція гуманізації та підвищення людського виміру конституційно-правових реалій; тенденція утвердження демократії й верховенства права, що є умовою розвитку України як демократичної, правової держави; тенденція євроінтеграції; тенденція децентралізації публічної влади.

З урахуванням цих тенденцій видаються необхідними заходи, що детерміновані внесенням відповідних змін до Конституції України. При цьому варто відмітити, що перша тенденція – тенденція гуманізації та підвищення людського виміру конституційно-правових реалій – впливає на всі інші тенденції й пов'язана з ними, адже вона означає, що «альфою та омегою» діяльності держави й суспільства має бути людина як найвища цінність, права якої мають бути забезпечені цілісною та змістовно повною системою гарантій з боку держави.

Важливого політичного значення для сучасної України набуває тенденція євроінтеграції. У контексті євроін-

теграційних процесів підписано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [2] (Угоду ратифіковано Законом України від 16.09.2014 [3]). Зокрема, в Угоді вказується, що однією із цілей асоціації є «сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках...». Такими спільними цінностями визначено «повагу до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод...». У зв'язку з подальшими євроінтеграційними процесами в Україні актуалізується необхідність здійснення правових заходів зі зміцнення демократії, верховенства права, дотримання прав людини та фундаментальних свобод, що становлять основу конституційного ладу держави й формують сучасний конституціоналізм, який є метою політико-правових перетворень в Україні.

Необхідним є передусім конституційне реформування організації та функціонування публічної влади (згідно з тенденціями утвердження демократії і принципу верховенства права, децентралізації публічної влади). По-перше, це впорядкування взаємостосунків між органами законодавчої, виконавчої й судової влади, їх збалансованість і взаємоурівноваженість з метою взаємного обмеження на основі принципу взаємозалежності органів державної влади під час їх формування і призначення посадових осіб; конституційно визначеного взаємного контролю та можливості взаємного притягнення до конституційної відповідальності; визначених у Конституції організаційно-правових форм, які б були спрямовані на врегулювання й подолання можливих конфліктів між органами державної влади; взаємодії органів законодавчої, виконавчої та судової влади з метою забезпечення конституційно-правової свободи людини. По-друге, конституційно визначене розмежування предметів відання орга-

нів публічної влади на місцях, на засадах децентралізації публічної влади, за максимально можливої свободи органів місцевого самоврядування, в межах Конституції та законів України, виходячи з положення, що «повноваження, якими наділяються органи місцевого самоврядування, як правило, мають бути повними і виключними» (п. 4 ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р.), за збереження за органами виконавчої влади контрольно-наглядових повноважень.

Саме таку цілеспрямованість має проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 01 липня 2015 р. № 2217а, доопрацьований 15 липня 2015 р. [4]. Метою запропонованих цим Законопроектом змін є «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація повною мірою положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності й фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [5]. Отже, зміни, запропоновані Законопроектом, загалом кореспондують такій тенденції сучасного етапу політико-правових перетворень, як децентралізація публічної влади.

У сучасних умовах нагальною необхідністю є модернізація системи конституційного законодавства (у контексті тенденції утвердження принципу верховенства права). Необхідним передусім є таке: введення інституту конституційних законів (унесення відповідних змін до Конституції України, інших нормативно-правових актів і прийняття профільного Закону); систематизація конституційного законодавства; формування перспективної програми розвитку конституційного законодавства на основі оновлених положень Конституції України (наприклад, створення Приблизної перспективної програми конституційної законотворчої

діяльності Верховної Ради України) з наступним моніторингом прийнятих законодавчих актів; усунення конституційно-правових колізій і прогалин, відповідно, у тексті Конституції й конституційному законодавстві. При цьому визначальним має бути принцип верховенства права.

Такі тенденції сучасних політико-правових перетворень, як тенденції гуманізації, євроінтеграції, впровадження принципу верховенства права, детермінують необхідність конституціоналізації правової системи України; забезпечення конституційного правопорядку, зокрема, через конституційне правосуддя.

Варто відзначити, що конституційне правосуддя відіграє особливу роль у процесі політико-правових перетворень. Це зумовлено тим, що Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції гарантує верховенство Конституції та забезпечує конституційну законність на основі принципу верховенства права, що є важливим для формування нормативно-правової основи сучасних перетворень у державі й суспільстві; здійснюючи інтерпретаційну діяльність, ефективізує правові основи функціонування органів публічної влади, система та організація діяльності яких потребує вдосконалення в контексті сучасного етапу політико-правових перетворень; через виконання своїх повноважень сприяє встановленню конституційного правопорядку, що є необхідною передумовою політико-правових перетворень; посідає особливе та водночас важливе місце в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина. При цьому вагомості набуває питання вдосконалення статусу Конституційного Суду України. Тому важливе значення має прийняття 2 червня 2016 року Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [6], яким суттєво змінюються повноваження органу конституційної юстиції й, зокрема, впроваджується інститут конституційної скарги. Крім того, Кон-

ституційний Суд України є основним суб'єктом правової охорони Конституції України, гарантом її неухильного дотримання (через здійснення конституційного контролю) та індикатором її сталого розвитку (через офіційне тлумачення).

Отже, Конституції України як підґрунтя стабільності й запорука прогресивного розвитку держави та суспільства відповідає таким основним вимогам: є демократичною за способом прийняття; за своїми сутністю і змістом кореспондує загальнолюдським цінностям і принципам конституціоналізму; має вищу юридичну силу, пряму дію її норм; є стабільною й водночас такою, що змінюється відповідно до змін, які відбуваються в процесі прогресивного розвитку держави та суспільства.

Сучасні соціально-політичні реалії зумовлюють необхідність унесення відповідних змін і доповнень до Конституції України. Ці зміни повинні здійснюватися на науково-теоретичній основі з метою найбільш ефективної реалізації новітніх тенденцій політико-правових перетворень в Україні.

Ключові слова: Конституція України, політико-правові перетворення, гуманізм і людський вимір конституційно-правових реалій, верховенство права, євроінтеграція, децентралізація публічної влади.

У статті розкриваються роль і значення Конституції України в контексті новітніх політико-правових перетворень. Визначається, що Конституція є підґрунтям стабільності в державі й суспільстві та запорукою подальших прогресивних перетворень відповідно до тенденцій розвитку сучасної політико-правової дійсності. Ця характеристика Конституції опосередковується її сутністю, юридичним і соціальним змістом, що розкриваються в статті. Визначено основні тенденції політико-правових перетворень: тенденція гуманізації й підвищення людського виміру конституційно-правових ре-

алій; тенденція утвердження демократії та верховенства права; тенденція євроінтеграції; тенденція децентралізації публічної влади. З урахуванням цих тенденцій проаналізовано необхідні організаційно-правові заходи, що детерміновані внесенням відповідних змін до Конституції України.

В статті розкриваються роль і значення Конституції України в контексті новітніх політико-правових преобразований. Определяется, что Конституция Украины является основой стабильности в государстве и обществе, а также залогом дальнейших прогрессивных преобразований в соответствии с тенденциями развития современной политико-правовой действительности. Эта характеристика Конституции опосредована ее сущностью, юридическим и социальным содержанием, которые раскрываются в статье. Выделены основные тенденции политико-правовых преобразований в Украине: тенденция гуманизации и повышения человеческого измерения конституционно-правовых реалий; тенденция утверждения демократии и верховенства права; тенденция евроинтеграции; тенденция децентрализации публичной власти. С учетом этих тенденций проанализированы необходимые организационно-правовые меры, детерминированные внесением соответствующих изменений в Конституцию Украины.

The article reveals the role and importance of the Constitution of Ukraine in the context of modern political and legal reforms. It is determined that the Constitution is the basis of stability in the state and society and it is a key to further progressive change according to tendencies of development of modern political and legal reality. This characteristic of the Constitution is mediated by its essence, legal and social content that is disclosed in the article. The basic tendencies of political and

legal reforms are determined: the tendency of humanization and improvement of the human dimension of the constitutional and legal realities; the tendency of strengthening democracy and the rule of law; the tendency of European integration; the tendency of decentralization of public power. Taking into consideration these tendencies, the required organizational and legal measures were analyzed, that are determined with appropriate amendments to the Constitution of Ukraine.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. у справі за конституційним зверненням Барабаша О.Л. щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) // Офіційний вісник України. – 1997. – № 42. – Ст. 4146.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) : проект Закону України від 01 липня 2015 р. № 2217а, доопрацьований від 15 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 15 липня 2015 р. № 2217а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. (направлено на підпис Президенту України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/>.